

Jurist Ot van Daalen

INTERVIEW MET JURIST EN WETENSCHAPPER OT VAN DAALEN

‘Een gebrek aan handelingsperspectief geeft stress’

Rechter-plaatsvervanger, advocaat en wetenschapper Ot van Daalen schreef een 'praktische en journalistieke gids' over 'de grootste Nederlandse rampscenario's'.

In *Vorbereid** neemt hij de lezer mee in uiteenlopende wat-als-situaties en geeft hij de nodige tips. *Maatschappij & Politiek* sprak met de voormalige directeur van Bits of Freedom over zijn actuele boek.

IVO PERTIJS

Al jaren zag ik dat het steeds onrustiger om ons heen werd. Ik was op zomervakantie en zat aan het strand. Ik las over bosbranden in Turkije, oorlog in Oekraïne, de coronapandemie was net achter de rug. Op het strand was het veertig graden, wat abnormaal was voor de tijd van het jaar. Ik dacht: "Waar gaat dit heen?". Later *pitchte* ik mijn idee voor een uitgever, vertelt Ot van Daalen. Tijdens het schrijven van zijn boek deden mogelijke scenario's zich al ergens in de wereld voor. Van Daalen: 'Er gebeurde meerdere dingen terwijl ik aan het schrijven was. Ik schreef over een *black-out* toen deze zich in Spanje voordeed. Op het moment dat ik aan mijn boek werkte leidde het *Crowdstrike*-incident ertoe dat computers niet meer werkten.'

In het hoofdstuk over stroomuitval schrijft u hoe snel we in de problemen komen. Verraste u dat?

'Eerst dacht ik dat overstromingen het meest ingrijpend zijn, maar ik denk dat een probleem met de elektriciteit dit is. Het gaat zo snel: in een keer alles uit. Heel veel systemen gaan heel snel kapot. Ik was aangenaam gerustgesteld over hoe erg overstromingen kunnen zijn. Ik dacht dat bij een overstroming in Amsterdam het water vijf meter hoog zou staan, maar over het algemeen gaat het om tien of twintig centimeter (wat nog steeds heel erg kan zijn). Het viel mij ook mee hoe moeilijk het is om het internet kapot te krijgen; daar moet je veel moeite voor doen. Waar ik weinig vanaf wist en weet is oorlog. Dit vond ik de meest complexe situatie. Ten eerste is het een ver-van-mijn-bedshow. Je leest af en toe over minister-presidenten die in een *coalition of the willing* zouden zitten, maar het is onmogelijk om te weten wat dit allemaal inhoudt.'

De afgelopen weken ging het regelmatig over de brochure *Bereid je voor op een noodsituatie*. Wat viel u op in de berichtgeving hierover?

'Dat het vaak in het teken van oorlog staat. Ik heb daar twee problemen mee. Op de eerste plaats heeft het voorkomen

**'Als een autocraat
eenmaal
rechters heeft
vervangen,
dan kun je
niet gemakkelijk
nieuwe aanstellen.'**

van oorlog ook met diplomatie te maken. Daar lees ik weinig over. Het is wapens, wapens, wapens. Dit zorgt voor een bepaald sentiment onder mensen: "Het is oorlogshitserij en bangmakerij". Hierdoor lezen ze het foldertje niet meer en gooien ze het ongelezen weg. Dit is zonde, want de risico's van dingen die kunnen gebeuren komen uit allerlei hoeken. Dit hoeft niets met oorlog te maken te hebben. Een voorbeeld hiervan is de *black-out* in Spanje. Als je de rest van het boekje bekijkt, dan gaat het ook over andere dingen. Het gaat niet alleen over oorlog, maar het lijkt wel de insteek. Dat is helemaal niet nodig.'

Een van de hoofdstukken in uw boek gaat over autocraten die de macht grijpen. Dit hoofdstuk past zo in een les maatschappijleer. Is er in het publieke debat voldoende aandacht voor dit gevaar?

'Bij sommige experts wel, zoals de mensen in mijn boek die hier regelmatig de noodklok over luiden. Zelf was ik verbaasd over hoe gemakkelijk het is om de macht te grijpen en hoe moeilijk het is om dit terug te draaien. Als een autocraat eenmaal rechters heeft vervangen, dan kun je niet gemakkelijk nieuwe aanstellen. In dat geval zou je hetzelfde doen als de autocraat.'

In dit hoofdstuk merkt u op dat sommige landen wel democratisch zijn maar niet-rechtsstatelijk en andersom.

'Tijdens het schrijven van mijn boek dacht ik meer na over wat het inhoudt om een democratische rechtsstaat te hebben en waar de grenzen liggen, wat wel of niet acceptabel is. Hoewel ik het er niet mee eens ben is een streng asielbeleid wel rechtsstatelijk als iedereen met elkaar afsprekt dat we mensen buiten houden zonder te discrimineren. Misschien moet je verdragen aanpassen, maar dat is allemaal rechtsstatelijk: het gaat via het parlement en je respecteert grondrechten. Het gekke van de PVV is dat als de partij haar standpunten minder radicaal verwoordt, bijvoorbeeld 'minder migranten', de partij dan prima binnen de lijntjes zou kleuren. Persoonlijk ben ik hier niet van gecharmeerd, maar het moet wel kunnen. Het is belangrijk dat mensen zich realiseren wat in het publieke debat wel en niet acceptabel is. De barrière voor wat niet-rechtsstatelijk is moet je heel hoog opwerpen - en als je die drempel overgaat, dan moet er keihard worden ingegrepen; maar dit gebeurt ook niet. Zo zeggen mensen van de BBB zomaar dat het wel prima is dat er een knokploeg aan de grens staat. Dit is natuurlijk totaal gestoord. Dit hoort niet in een democratische rechtsstaat. Je begrijpt dan niet wat de kwetsbaarheid van de democratische rechtsstaat is.'

'Ik vermoed dat een overheid wel bureaucratische regels inzet om de vrijheid van mensen te beperken.'

Foto: Ivo Pertijs

'Mijn eerste voorspelling: in Nederland ligt het zwaartepunt van de autoriteit minder bij geweld en meer bij bureaucratie', schrijft u. Vanwaar deze waarschuwing?

'Nederland is een land waarin regels een belangrijke rol spelen. Ik vermoed dat een overheid maar heel terughoudend rechtstreeks geweld zal uitoefenen om zijn macht te laten gelden, maar wel bureaucratische regels inzet om de vrijheid van mensen te beperken.'

Medio december zei de voorzitter van het College van procureurs-generaal, Rinus Otten, in het programma *Buitenhof* dat het Openbaar Ministerie nog altijd last ondervindt van de grote cyberaanval van afgelopen zomer. Hoe kwetsbaar is ons internet?

'Van oudsher waren wij een goed gepositioneerd land als het om internet en servers ging. We hadden goede internetverbindingen en *hosting*. Ik weet niet of we relatief slechter zijn geworden

in vergelijking met de rest van Europa. Wel weet ik dat de rekenkracht van Europa als zodanig in het niet valt bij wat China en de Verenigde Staten aan het bouwen zijn. Dat is een zorgwekkende ontwikkeling omdat we naar een wereld gaan waarin technologie, veel meer dan recht, bepaalt wie de macht heeft. "Als je niet aan tafel zit, dan ben je het menu", zei Peter Wennink. Encryptie is een van de belangrijkste technologieën om mensen veilig te houden in een digitale samenleving. Als die technologie wordt gekraakt, dan zijn we als maatschappij heel kwetsbaar. Dat is een aandachtspunt dat ook in de toekomst voor de democratische rechtsstaat van belang is.'

Regelmatig gaat het over afhankelijkheid van de Verenigde Staten. In hoeverre kan Nederland meer naar zich toetrekken?

'Het is nuttig om de technologische infrastructuur in verschillende lagen op te delen. Je hebt de hardware-laag: de chips, het geheugen en de computer. Daarbovenop zit de software-laag. Het is moeilijk om op de hardware-laag een eigen *testtech* te hebben. Chips worden grotendeels in Taiwan gemaakt, in China verpakt en vervolgens naar Nederland gestuurd. We hebben niet veel technologie die alleen maar in Europa wordt gemaakt. Het is een factor tien gemakkelijker om software te maken. Laten we zeggen dat het bouwen van een alternatief voor Microsoft ongeveer 100 miljoen euro kost - dat is een ruwe schatting - maar 100 miljoen euro is weinig als je ziet wat het ons aan soevereiniteit oplevert.'

'Ik snap dat TikTok leuk is, maar je verliest er autonomie mee.'

Onze lezers geven les aan jongeren die in een internettijdperk opgroeien. Welke tip zou u deze jongeren via hun docent mee willen geven?

'Ik heb zelf ook kinderen en maak mij weleens zorgen dat zij de rustige tijd waarin ik opgroeide niet meer gaan meemaken. Op de eerste plaats betekent dit genieten nu het nog rustig is en daarnaast leren hoe technologie werkt. De komende jaren moeten we dit beter begrijpen. Tot slot: Probeer zelfstandig te zijn in je denken en in de tools die je gebruikt. Realiseer je, dat als je elke dag naar TikTok kijkt je in feite afhankelijk bent van een Chinees bedrijf dat jouw denken bepaalt. Probeer daar een bepaalde autonomie in te bewaren. Ik snap dat TikTok leuk is, maar je verliest er autonomie mee. Er zijn mooie alternatieven zoals Linux. Ik beveel iedereen die daar in geïnteresseerd is van harte aan om daarmee te experimenteren. Het geeft je veel vrijheid.'

In het hoofdstuk over oorlog viel het mij op hoeveel informatie over de Nederlandse situatie openbaar is.

'Dat vond ik ook grappig. Als je de website van het leger bekijkt, dan zie je heel gedetailleerd wat voor materieel we hebben en waar het staat, et cetera. Ik denk dat de theorie is dat afschrikking alleen werkt als je precies aan je vijand laat weten wat je hebt. Als je dit niet laat weten, dan creëert het onzekerheid. Dat is mijn theorie, maar het is opmerkelijk. Er zijn vast ook dingen die geheim zijn, zoals vroeger het NAVO-hoofdkwartier onder de Cannerberg.'

U noemt in uw boek ook de kwaliteit van en het gebrek aan schuilkelders in Nederland.

'Bij schuilkelders moet je je inderdaad niets voorstellen. Als het ooit zover komt, dan zijn we grotendeels aangewezen op luchtafweergeschut. Daar hebben we ook weinig van, voorlopig. Deze zullen bij hoge risicodoelen, zoals havens, worden geplaatst. Er zijn nog schuilkelders uit de Koude Oorlog, maar er zijn er geen bijgebouwd. Op een gegeven moment besloten we dat het zonde is, omdat het verschrikkelijk duur is om in Nederland goede schuilkelders te bouwen.'

In het boek beschrijft u ook de cirkel van afhankelijkheden. Wat zouden docenten maatschappijleer hierover moeten weten?

'Het is goed om je te realiseren dat steeds meer objecten die wij gebruiken een onzichtbaar lijntje hebben met allerlei

'Jongeren zijn vindingrijk, flexibel, hebben energie en respecteren de regels wat minder, wat in sommige gevallen goed kan zijn.'

apparaten daarbuiten die dat object in leven houden. Dat geldt voor je telefoon die verbindingen met internet heeft of je ijskast die in elk geval van elektriciteit afhankelijk is. De objecten die je in huis hebt zijn nooit geïsoleerd. Zij zijn onderdeel van een veel groter netwerk van infrastructures die ervoor zorgen dat het werkt. Het is leuk en interessant om de wereld om je heen op die manier te bekijken. Dit maakte allerlei dingen mogelijk. Door elektriciteitscentrales te centraliseren hoeft niet iedereen een eigen generator te hebben. Dit is handig en veilig, maar maakt je ook kwetsbaar. Voorheen was die kwetsbaarheid geen probleem, omdat de wereld redelijk stabiel was. Door het volatieler worden van de wereld neemt het probleem van de kwetsbaarheid toe en werkt het door. Ik zou niet zeggen dat je hier bang voor moet zijn, maar docenten kunnen wel zeggen dat we hier rekening mee moeten houden.'

'Nederland kan wat meer als Toyota zijn', schrijft u.

'Dat klopt. Ik schrijf over het *just in time*-systeem. Dit geeft fabrieken de mogelijkheid om een kleine inventaris aan te houden. Daardoor heb je een buffer als de toelevering even wegvalt. Toyota perfectioneerde het systeem. Onderdeel van die perfectie is dat ze voor kritieke onderdelen wel degelijk buffers aanhouden of leveranciers dit laten doen. Die manier van denken over je eigen afhankelijkheden zouden we ook als Nederland meer moeten overnemen.

Noorwegen en Zwitserland doen dit al. Overigens gaat dit ook in Nederland gebeuren. In een rapport van de denktank Rand over de oorlogseconomie [december 2025, red.] gaat het hier over. Breng je kritieke voorraden in kaart en zorg ervoor dat je buffers aanlegt.'

Docenten willen enerzijds de wereldproblematiek in de klas bespreken, maar anderzijds hun leerlingen geen angst aanjagen. Hoe kunnen zij met dit spanningsveld omgaan?

'Wat mensen stress geeft is een gebrek aan handelingsperspectief. Als je denkt dat er iets gaat gebeuren, maar je het gevoel hebt dat je er niets aan kunt doen, dan heb je stress. Als je daarentegen ook concrete handvatten geeft wat je zou kunnen doen, dan is het minder eng. Ik zou niet het voorbeeld van oorlog geven. Ten eerste is hier weinig handelingsperspectief in te vinden en ten tweede is het veel te eng. Het voorbeeld van een *black-out* vind ik wel een geschikt voorbeeld, omdat het grappig genoeg in Spanje ook positieve kanten had: diners met kaarslicht en mensen die weer met elkaar praatten in plaats van op hun telefoon te kijken. Juist in dit soort situaties kunnen jongeren een belangrijke rol spelen. Ze hebben een hechte gemeenschap en zijn sociaal. Jongeren zijn vindingrijk, flexibel, hebben energie en respecteren de regels wat minder, wat in sommige gevallen goed kan zijn.' ♦

* Voorbereid verscheen onlangs bij uitgeverij Pom-press.